

УДК 007 : 344 : 070

ПУБЛІЦИСТ – ПОДВИЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

ГЕРАСИМЧУК Надія,

канд. наук із соц. комунік., доц.,

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна,

e-mail: journ@univ.kiev.ua

У статті розглянуто публіцистичну творчість М. Грушевського. Мета розвідки – дослідити публіцистику М. Грушевського в «Літературно-науковому віснику» в період 1907–1914 рр.; виокремити тематичну проблематику публікацій, визначити їх важливість і вплив на формування національної свідомості та суспільно-політичної думки в Україні. Висновки дослідження полягають у тому, що публіцистика М. Грушевського в ЛНВ мала потужний вплив на формування свідомості українців як громадян майбутньої незалежної держави, а сам публіцист наперед передбачив політичні, ідеологічні й суспільні пріоритети, що залишаються актуальними для нашої нації і сьогодні.

Ключові слова: публіцистика, суспільно-політичний, «Літературно-науковий вісник».

Вступ. Щодалі зростає зацікавленість постаттю великого історика, політичного й державного діяча, літературознавця, публіциста, ініціатора створення й редактора першого всеукраїнського літературно-наукового та громадсько-політичного часопису «Літературно-науковий вісник» Михайла Сергійовича Грушевського.

Вагомий внесок у дослідження діяльності М. Грушевського зробили українські вчені-історики, насамперед з української діаспори. Зокрема Л. Винар, засновник і голова Українського історичного товариства, голова Історичної секції Української вільної академії у США, професор Кентського державного (США) та Українського вільного (Німеччина) університетів, редактор журналу «Український історик», науково-теоретично обґрунтував грушевськознавство як нову галузь українськознавчих досліджень [6, с. 344]. Він автор численних статей про наукову та громадсько-політичну діяльність М. Грушевського в різні періоди його життя.

А. Жуковський, іноземний член НАН України, професор Українського вільного університету, написав низку праць про М. Грушевського, зокрема про його редакторську діяльність у журналі «Україна», що з перервами виходив у Києві протягом 1914–1930 рр. [5].

У свою чергу, історик Л. Корнійчук дослідила творчий доробок А. Жуковського про М. Грушевського [6].

Серед вітчизняних істориків-грушевськознавців відомі також імена І. Гирича, автора дисертаційного дослідження про архів М. Грушевського [2]; монографії Ю. Шаповала та І. Верби [10]; праці Я. Пирого, В. Тельвака, С. Кіржаєва, Я. Шашкевича та ін. Окремі розвідки про його публіцистику здійснили історики: І. Ткаченко – «Публіцистика Михайла Грушевського на сторінках тижневиків «Село» та «Засів» як джерело з історії української селянсько-робітничої дореволюційної періодики», Н. Романцева – «Наукова та публіцистична діяльність М. Грушевського (1907–1914 рр.): проблема в українській історіографії ХХ ст.», С. Панькова та ін.

Щодо досліджень українських журналістикознавців, то частково про редакторську, видавничу та публіцистичну діяльність М. Грушевського йдеться зокрема в навчальних посібниках із історії української преси А. Животка, О. Дея, О. Мукомели.

В укладеному Н. Сидоренко та О. Сидоренком збірнику «Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ ст.» є розділ, де представлені життєписні та творчі характеристики видатних українських публіцистів, зокрема й М. Грушевського [7].

© Герасимчук Н., 2016

Професор О. Богуславський в окремих розділах монографії «Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України : історичний шлях, досвід, дискусії» розглянув діяльність публіциста як редактора й автора журналу «Борітеся-Поборете!» (протягом вересня 1920 – лютого 1922 рр. вийшло 10 випусків) та його політичну полеміку на шпальтах часопису під час еміграції [1, с. 57–58, 67–78].

Спеціальних наукових праць, присвячених дослідженню публіцистичних праць М. Грушевського, в українському журналістикознавстві немає. Цим і зумовлена актуальність дослідження.

Мета розвідки – дослідити публіцистичну діяльність М. Грушевського в «Літературно-науковому віснику» періоду 1907–1914 рр. після переїзду редакції до Києва.

Основні завдання: виокремити тематичну проблематику публіцистики М. Грушевського, визначити її важливість і вплив на формування національної свідомості та суспільно-політичної думки в Україні у зазначений період.

Методи дослідження. У дослідженні використані такі методи: історико-бібліографічний, спостереження, аналізу й синтезу наукової інформації, класифікації, а також проблемно-тематичний. Історико-бібліографічний метод дав змогу дослідити історіографію проблеми та доповнити дані спостереження (у вступі), а також зробити висновки дослідження. В основній частині статті за допомогою методів аналізу й синтезу наукової інформації, класифікації з'ясовано зв'язки та закономірності розвитку досліджуваного об'єкта. Проблемно-тематичним методом визначено основні проблемно-тематичні домінанти в публіцистиці М. Грушевського.

Результати й обговорення. Упродовж 1906–1914 рр. праці М. Грушевського, крім «Літературно-наукового вісника», з'являлися в газетах «Громадська думка»/«Рада», «Село», «Діло», у російськомовних виданнях.

Ще живучи в Галичині, М. Грушевський написав кілька статей до першого українськомовного київського щоденника «Громадська думка» (1906). Матеріали стосувалися переважно українського питання: «використання рідної мови в освітній та адміністративній сферах, еволюції суспільно-політичної думки українства в розрізі різних періодів історичного буття, появи в ній на початку ХХ ст. нових відтінків» [9, с. 83]. Так, у «Громадській думці» (1906. – 6 січн. – № 6. – С. 2–3) вийшов матеріал про становище української мови в школі, церкві, суді, адміністрації (під рубрикою «З біжучої хвилі»). Пізніше, у 1907 р., у Києві М. Грушевський видав однойменну збірку, до якої увійшло 15 статей автора, написаних протягом 1905–1906 рр.

Матеріал М. Грушевського «Українські кафедри» (Громадська думка. – 1906. – 4 лют. – № 23. – С. 1–2) містить інформацію про рішення ради Одеського університету заснувати українознавчі кафедри з історії, літератури та природознавства з викладанням українською мовою, а також побажання щодо програм із зазначених предметів.

Органічним продовженням рубрики «З біжучої хвилі» стали постійні огляди й статті М. Грушевського під рубрикою «На українські теми» в газеті «Рада» та «Літературно-науковому віснику». У ЛНВ вийшло 30 матеріалів під цією рубрикою [4, с. 676].

Розуміючи важливість впливу такої публіцистики на громадсько-політичне життя українців, він так само мав намір видати їх окремою книжкою, та задум не здійснився. Але, як зауважили І. Гирич та С. Панькова, один із діячів національного руху Л. Жебуньов організував читання матеріалів «На українські теми» в клубі «Родина» в Києві з метою їх популяризації [3, с. XI].

Особливо потужний вплив на формування національної свідомості та суспільно-політичної думки в Україні мала публіцистика М. Грушевського в «Літературно-науковому віснику» періоду 1907–1914 рр., після переїзду редакції журналу до Києва, коли часопис, по суті, перетворився на всеукраїнський орган. Гострі публіцистичні матеріали невтомного редактора й автора часопису створювались у непростих умовах обшуків редакції часопису, арешту її членів, про що він згадує у зверненні «До наших читачів», підбиваючи підсумки першого року видання журналу [4, с. 337]. Саме в ЛНВ непересічний талант видавця, редактора, публіциста виявився найяскравіше.

За цей період у часописі вийшло понад 60 статей на різноманітну тематику, у яких автор висловлював свої погляди на актуальні проблеми українства.

Автори передмови до другого тому творів М. Грушевського (серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)») І. Гирич, С. Панькова зазначили, що твори видатного публіциста протягом указанного періоду, надруковані в «Літературно-науковому віснику», – «цілісний масштабний твір і визначають авторське кредо – сформувані новітнього українця зі свідомістю громадянина майбутньої незалежної держави. На багато десятків років наперед історик змодельовав і передбачив ті політичні, ідеологічні та суспільні пріоритети, які й сьогодні залишаються визначальними для розвитку українського життя» [3, с. V].

За суспільно-політичною проблематикою вони сформували публіцистику цього періоду в чотири тематичні групи:

1. Виховання «масового» українця, свідомого своїх завдань і готового до культурного відвоювання української етнографічної території на підставі своїх історико-орієнтаційних цінностей.

2. Формування на галицькому досвіді нового типу еліти Великої країни, що працювала б лише на українській інтерес.

3. Набуття внутрішньої ідейної злуки двох культурно відмінних територій, подолання взаємних упереджень, ... досягнення соборності не лише на рівні еліт, а й широких верств людності.

4. Вироблення української політики, здатної відповідати на виклики міжнародної кон'юнктури на легальному рівні – у Галицькому сеймі, австрійському парламенті, російській Думі [3, с. XII].

Вагомість вищезазначеної тематичної проблематики в контексті сьогоденних суспільно-політичних подій в Україні беззаперечна.

У статтях *першої тематичної групи* автор зокрема акцентує на проблемі розбудови національної системи освіти, навчання молоді за умов тиску польських і російських освітніх систем, на активізації суспільного й культурного життя українців, розвитку національної преси й книговидавництва, формуванні всеукраїнської історичної свідомості та ідеології, ґрунтованої на власних пріоритетах минулого.

«Справа українських катедр, введення в вищі школи української мови як знаряддя науки й навчання... дає ключ до націоналізації не лише середньої, а й народної школи, до справи переходу народних мас до своєї народної мови як органу освіти й культури», – писав М. Грушевський у статті «Чи не спроможемось?».

Свою позицію щодо державності публіцист окреслив у багатьох статтях (зокрема «На новий рік», «Слово на малодушних»): українці мають поклатися на власні моральні сили, не сподіватися на «слов'янських братів». Звертаючись до українців, він наполягає на «здоровому національному егоїзмі» й закликає їх вчитися розвивати «опозиційний дух», припинити «годуватися від олтаря готової державності» і самим «класти щось на олтар національного відродження» [4, с. 97].

Іронічний тон «Слова на малодушних», яке у своєму щоденнику автор назвав фейлетоном, спрямований проти безсилля влади: «Під час першої Думи скільки було сміху, як правительством виступило з законопроектом в справі оранжереї і пральні при Дорпатському університеті» [4, с. 129].

Обурений тривожними симптомами «національного упадку», публіцист спонукає українську інтелігенцію скеровувати сили на розвиток українських товариств, сприяти розвитку власної преси й книговидавництва («При кінці року», «О любви к отечеству и народной гордости»), вірячи в те, що їй «духовної зброї не забракне» («Крячуть ворони...») [4, с. 19].

М. Грушевський порушує питання про тяжке становище нечисленного українського студентства Львівського університету: арешти за участь в українському віче, матеріальні проблеми («Батьки і діти»). Акцентуючи на національній освіті, він

протиставляє українську школу нівеляційним тенденціям російської і польської шкіл у Східній і Західній Україні («Маленька жертва»).

Про завдання й перспективи видавничої справи в Україні йдеться у статті «Видавнича криза», де закриття національних часописів автор розглядає як невідворотну національну втрату, а поширення українських книг – як національний обов'язок.

У публіцистиці *другої групи* порушується проблема згуртування національної еліти навколо ідеї культурно-територіальної незалежності від Росії та Польщі. Якщо на початок ХХ ст. у Галичині вже сформувався тип нової еліти, то в Києві становлення типу наддніпрянського українського вченого почалося лише від заснування (з ініціативи М. Грушевського) Українського наукового товариства в 1907 р., якому судилося стати осередком нової еліти. Коли 1910 р., уболіваючи за долю української науки, публіцист мобільно реагував на значущі події в науковому світі: коли Петербурзька академія наук розпочала заходи щодо заснування Союзу слов'янських академій, став клопотатися про надання НТШ офіційного статусу української академії наук за зразком і традиціями європейських. Ця ідея обґрунтована в статті «Призабута справа», в якій акцентується на необхідності надання НТШ офіційного статусу української академії наук за зразком і традиціями європейських академій. У ній також мова йде про історію НТШ, сумлінну працю його членів, про високу оцінку діяльності товариства акад. О. Шахматовим, і, переконаний автор статті, що ця справа рухатиметься «серйозно, поважно і енергійно» [4, с. 429].

У статті «Чи не спроможемось?» учений подав розроблений ним ґрунтовний план організації Інституту українознавства; навіть позитивні приклади функціонування «забезпечених від впливів офіційної політики» приватних наукових інститутів у США, Росії та інших країнах [4, с. 352].

Публіцист називає «справжніми репрезентантами українства» представників еліти, які «відають всіх себе народному ділу.., а від чужих вимагають поважання для свого народу, признання за ним широких національних прав, можливості національного розвитку, усунення всякої експлуатації українських сил і засобів на цілі йому чужі» [4, с. 42].

Матеріали публіцистики *третьої тематичної групи* про проблеми відносин між галичанами й наддніпрянцями, прищеплення досвіду Галичини підросійській Україні, надання ЛНВ значення всеукраїнського органу об'єднує ідея соборності українських земель.

«Україні російській, де ... стихійна сила народна підпала очевидному ослабленню», автор протиставляє Галичину, що має «національну окремішність... і міцні підвалини для національного життя» в статті «З новорічних думок» [4, с. 118]. Спільною і єдиною метою українців він вважає «всеукраїнство... – тісне єднання всіх частин української землі і підпорядкування всіх ріжниць, які їх ділять, ... національному розвоєві» [4, с. 126].

Заслужують на увагу афористичність і глибина авторських узагальнень (стаття «О любви к отечеству и народной гордости»): «Національність все ж таки передовсім форма, в яку можна вкладати ріжний зміст. Можна *ad libitum* [як завгодно] з історичної традиції витягати афоризми в такім дусі, як «жид, лях і собака – то віра однака», і розпалювати фантазію й інстинкти сучасного чоловіка образами ненависті, нелюдської жорстокості національних воєн України. І можна видвигнути елементи ідейні, прив'язання до людських прав, свободи й автономності, які присвічували українським народним масам в його рухах» [4, с. 35–36]. Сьогодні варто було б прислухатися до цих слів подвижника української нації, адже українцям не завжди вистачає толерантності, а подекуди й здорового глузду для вирішення національних проблем.

Потрібно зазначати, що всі вищезгадані статті, крім «До наших читачів», «Чи не спроможемось?» і «Призабута справа», вийшли в ЛНВ під рубрикою «На українські теми».

На думку Н. Сидоренко, М. Грушевський, великий ентузіаст, людина різносторонніх зацікавлень, працюючи в пресі, «зарекомендував себе довголітнім провід-

ником усього українства, вмiло скеровував думку української суспiльностi, спрямовував її у національне русло», а його «глибинний розум, вмiння логiчно доводити справу до завершення, наполегливiсть i працездатнiсть заклали пiдвалини всеукраїнської журналістики» [7, с. 9–10].

Висновки та перспективи. Як показав аналіз історіографії наукової проблеми, в українському журналістикознавстві відсутні спеціальні наукові праці, присвячені дослідженню публіцистичної діяльності М. Грушевського. Аналіз праць видатного публіциста, надрукованих у «Літературно-науковому віснику» упродовж 1907–1914 рр., дає підстави стверджувати, що його твори мали потужний вплив на формування свідомості українців як громадян майбутньої незалежної держави. Неоціненне їх значення для української нації й нині, адже на багато років наперед публіцист передбачив і сформулював найважливіші суспільні, політичні та ідеологічні пріоритети, які виявилися надзвичайно актуальними для нашого сьогодення. Це зокрема безупинний розвиток національної освіти, формування всеукраїнської історичної свідомості, мобілізація й згуртування національної еліти, соборність українських земель, серед яких проблемно-тематичною домінантою стала ідея згуртування національної еліти. Енергійний тон викладу матеріалу, експресивна лексика, посилення на важливі й цікаві історичні факти як із вітчизняної, так і всесвітньої історії, афористичність і глибина узагальнень автора – ті відмітні риси публіцистики великого вченого-патріота, що зробили її назавжди актуальною та безсмертною, цікавою для читання та доступною для сприйняття.

Публіцистична спадщина М. Грушевського, яскравої, непересічної особистості, людини різносторонніх знань і зацікавлень, видавця, редактора, публіциста, творця першого всеукраїнського літературно-наукового та громадсько-політичного часопису, справжнього провідника української нації, потребує подальшого дослідження й наукових узагальнень журналістикознавців. Його публіцистичні праці є перспективою майбутніх розвідок у цьому науковому напрямі.

1. *Богуславський О.* Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України : історичний шлях, досвід, дискусії : моногр. / Олег Богуславський. – Запоріжжя : Просвіта, 2008. – 452 с.

2. *Гирич І.* Архів М. Грушевського як джерело для вивчення діяльності визначних постатей українського руху (М. Грушевський, С. Єфремов, В. Липинський, М. Василенко) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.09 «Антропологія» / І. Б. Гирич. – К., 1995. – 24 с.

3. *Гирич І.* Публіцистика Михайла Грушевського на сторінках «Літературно-наукового вісника» у 1907–1914 роках / Ігор Гирич, Світлана Панькова // Грушевський М. Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський. – Львів : Світ, 2005. – Т. 2 : Серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)». – С. V–XXIV.

4. *Грушевський М.* Твори : у 50 т. / Михайло Грушевський – Львів : Світ, 2005. – Т. 2 : Серія «Суспільно-політичні твори (1907–1914)» – 704 с.

5. *Жуковський А.* Михайло Грушевський і журнал «Україна» / А. Жуковський // УІ. – 1986. – Ч. 1–2 (89–90). – С. 5–20.

6. *Корнійчук Л.* Постать М. Грушевського у творчому доробку А. Жуковського [Електронний ресурс] / Л. Корнійчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Історичні науки. – 2008. – Вип. 11. – С. 343–353. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/> – Дата доступу : 25.08.2016.

7. *Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку ХХ ст.* / [уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко]. – К., 2001. – 448 с.

8. *Сидоренко Н.* Історія української журналістики : особистості ХІХ – ХХ століть : навч. посіб. / Н. М. Сидоренко. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2012. – 159 с.

9. *Старовойтенко І.* Громадська думка. Щоденна політична, економічна і літературна газета. 1905–1906 : анот. системат. покажчик. / І. Старовойтенко, Ю. Горбач, Л. Кузьменко. К. : Темпора, 2011. – 454 с.

10. *Шаповал Ю. І.* Михайло Грушевський / Ю. І. Шаповал, І. В. Верба. – К. : Альтернатива, 2005. – С. 239.

UDC 007 : 344 : 070

Publicist – devotee of Ukrainian nation**Herasymchuk Nadiya**, PhD (Social Communications),Taras Shevchenko National University of Kyiv, The Institute of Journalism, 36/1, Melnykova St., Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: journ@univ.kiev.ua

The article discusses M. Hrushevsk's journalistic work. It focuses on the research of his personality by Ukrainian scientists. The purpose of intelligence – research journalistic activity of M. Hrushevsky in «Literary and Scientific Journal» period 1907–1914; to highlight thematic issues publications, to determine their importance and influence on the formation of national consciousness and political thought in Ukraine. Conclusions of the study lies in the fact that Hrushevsky's journalism had a strong influence in shaping the consciousness of Ukrainian citizens as a future independent state, and the writer predicted in advance political, ideological and social priorities that are important for our nation today.

Keywords: journalism, socio-political, «Literary and Scientific Journal».

Публицист – подвижник української нації**Герасимчук Надежда**

В статті розглядається публіцистичне творчість М. Грушевського. Цель роботи – дослідити публіцистику М. Грушевського в «Літературно-научному вестнику» в період 1907–1914 гг.; виділити тематическу проблематику публікацій, визначити їх актуальність і вплив на формування національного свідомості і громадсько-політичної мислі. Висновки дослідження заключаються в тому, що публіцистика М. Грушевського мала потужне вплив на формування свідомості українців як громадян майбутнього незалежного державства, а сам публіцист на багато років вперед передбачив політичні, ідеологічні і суспільні пріоритети, які залишаються актуальними для нашої нації і сьогодні.

Ключевые слова: публіцистика, громадсько-політичний, «Літературно-научний вестник».

1. *Boguslavsky O.* Press of the interwar Ukrainian emigration and the struggle for the independence of Ukraine: historical way, experience, discussions / Oleg Boguslavsky. – Zaporizhzhya : Prosvita, 2008. – 452 p.

2. *Hyrych I. M.* Grushevkiy's archive as a source for the study of the prominent figures of the Ukrainian movement (M. Hrushevsky, S. Efremov, V. Lypynskyy, M. Vasylenko) : Abstract. dis. candid. history sciences : specials. 07.00.09 / I. Hyrych; The National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian Archeography. – K., 1995. – 24 p.

3. *Hyrych I.* Michaylo Hrushevsky's Journalism on the pages of «Literary and Scientific vistnyk» in 1907–1914 years / Igor Hyrych, Svitlana Pankova // Hrushevsky M. Works: in 50 vols. / Hrushevsky. – Lviv : Svit, 2005. – Vol. 2 : The Series «Socio-political works (1907–1914)». – p. V– XXIV.

4. *Hrushevsky M.* Works: in 50 vols. / Mykhailo Hrushevsky. – Lviv : Svit, 2005. – Vol. 2 : The Series «Socio-political writings (1907–1914)» – 704 p.

5. *Zhukovsky A.* Mykhailo Hrushevsky and the magazine «Ukraine» / A. Zhukovsky // The Ukrainian Historian. – 1986. – Ch. 1–2 (89–90). – 5–20 p.

6. *Korniychuk L.* Hrushevsky's figure in the artistic heritage of A. Zhukovsky [Electronic resource] / L. Korniychuk // Scientific proceedings of the National University «Ostroh Academy». Historical science. – 2008. – Vol. 11. P. – 343–353 p. – Access : <http://nbuv.gov.ua/> – Date of access: 25.08.2016. Materials of the history of national journalism in the Eastern Ukraine in the early XXth century. / [Way. N. Sydorenko, O. Sidorenko]. – K., 2001. – 448 p.

7. *Materials* on the history of national journalism of eastern Ukraine early twentieth century. / [uklad. N. Sydorenko, O. Sydorenko]. – K., 2001. – 448 p.

8. *Sydorenko N.* History of Ukrainian journalism: personalities of the XIX–XX centuries: navch. posib. / N. Sydorenko. – K. : CUP «Kyiv. University Press», 2012. – 159 p.

9. *Starovoytenko I.* Public opinion. Daily political, economic and literary newspaper. 1905–1906 : annot. system. index / I. Starovoytenko, Yu. Gorbach, L. Kuzmenko. – K. : Tempora, 2011. – 454 p.

10. *Shapoval Yu.* Mykhailo Hrushevsky / Yu. Shapoval, I. Verba. – K. : Alternative, 2005. – 239 p.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2016.